

Heinz Fassmann

Austrijska akademija znanosti, Beč

Rainer Münz

Humboldtovo sveučilište, Berlin

MIGRACIJE ISTOK-ZAPAD U EUROPI OD 1918-92.*

SAŽETAK

Rad analizira raspoložive demografske podatke o međunarodnim migracijama unutar i u Europu u razdobljima 1918-39 i 1945-92. Težište je stavljeno na istočno-zapadnu dimenziju ovih migracija. U međuratnom razdoblju oko 9,2 milijuna ljudi je ili napustilo svoje zemlje kao radni migranti ili je bilo prognano posljedicom mirovnih pregovora i novih granica nacionalnih država koje su tada nastale. U poratnom razdoblju (1945-50) oko 15,4 milijuna ljudi je pobjeglo ili protjerano unutar Europe. Većina njih je krenula ili je bila prisiljena krenuti prema zapadu: na primjer etnički Nijemci iz Čehoslovačke, Šleske, Istočne i Zapadne Prusije u Istočnu i Zapadnu Njemačku, Karelci u Finsku, Poljaci iz Ukrajine i Bjelorusije u Poljsku, Ukrajinci iz Poljske u Ukrajinu, Talijani iz Istre i Dalmacije u Italiju, itd. Između 1950. i 1992. još 14 milijuna ljudi migriralo je iz neke zemlje u srednjo-istočnoj i istočnoj Europi na Zapad. Glavne zemlje slanja bile su bivša DDR (37% od cjelokupne migracije Istok-Zapad u tom razdoblju), bivša Jugoslavija (17% uključujući nedavno prognane osobe iz Bosne, Hrvatske i Srbije), Poljska (14%) i bivši Sovjetski Savez (12%). Više od dvije trećine svih evropskih migranata Istok-Zapad otišlo je u (Zapadnu) Njemačku (68%). Većina migranata Istok-Zapad pripadala je nekoj etničkoj ili vjerskoj manjini (na pr. etnički Nijemci, Židovi, etnički Turci, drugi Muslimani, etnički Grci, Armeni, pentekostalci) koja je imala nacionalnu državu na Zapadu ili barem jako *uporište* ili "lobby" u nekoj od zapadnih zemalja. U zadnje vrijeme ratovi u Hrvatskoj i Bosni kao i etničko čišćenje doveli su do najvećeg vala izbjeglica i prognanika nakon 1945. Prognano je više od 5 milijuna građana bivše Jugoslavije od kojih je samo 700.000 uspjelo ući u neku zapadnu zemlju. U članku se pokazuje da se potisni i privlačni faktori koji uzrokuju masovne migracije ne mogu staviti pod nadzor samo podizanjem novih zakonodavnih barijera i postrojanjem više naoružanih čuvara granice protiv pridošlica.

KLJUČNE RIJEČI: međunarodna migracija, Europa, migracija Istok-Zapad, etnička migracija, izbjeglice

KEY WORDS: international migration, Europe, East-West migration, ethnic migration, refugees

* Kraća verzija ovog rada bit će tiskana kao članak "Europske migracije Istok-Zapad" u *The Cambridge Survey on Migration* (Cohen 1995). Rad se temelji na rezultatima istraživačkog projekta "Budućnost migracija Istok-Zapad u Europi" (vidi Fassmann i Münz 1994).

1. Migracije Istok-Zapad tijekom industrijske revolucije

Od sredine 19. stoljeća migracije su dovele do pomicanja stanovništva Europe u smjeru Istok-Zapad. Između 1850. i 1920. godine više od 30 milijuna ljudi napustilo je kontinent i otišlo u Sjevernu i Južnu Ameriku. Tijekom istoga razdoblja nekoliko stotina tisuća poljskih i ukrajinskih radnika migriralo je u novonastajuća središta industrije ugljena, željeza i čelika u Francuskoj (Lorraine), Njemačkoj (Ruhr, Gornja Šleska) i čak u Engleskoj (Midlands). Velik broj etničkih Italijana otišao je u Francusku, Švicarsku i zapadnu Austriju. Rastući gradovi kontinentalne Europe također su privlačili velik broj Slavenskih imigranata iz čeških zemalja, Galicije i pruskih dijelova Poljske. Nekoliko stotina tisuća istočno-europskih Židova pobjeglo je pred narastajućom plimom antisemitizma, pogroma i ekonomske bijede u Ukrajinu, Galiciju i Baltik i tamo su se etablirali kao velike etničko-vjerske manjine u naprednim područjima glavnih gradova kasnog 19. i ranog 20. stoljeća: Berlinu, Beču, Parizu i u gradovima kao što su Lwow, Varšava i Prag.

Nijedna od tih židovskih zajednica nije preživjela nacistički režim i Drugi svjetski rat. Nasuprot tome, velika većina radnih migranata Slavena mogla je ostati. Njihova djeca i unuci su se asimilirali i potpuno integrirali. Danas, u mjestima kao što su Pariz, Berlin i Beč slavenska porodična imena su ono jedino što podsjeća na prvu fazu masovnih migracija iz Istočne u Zapadnu Europu.

Tijekom toga prvog razdoblja migracija Istok-Zapad industrijska revolucija je bila glavna *pokretačka snaga*. Industrijalizacija koja je osigurala plaćeni posao i time život za sve veći broj ljudi, prvo je započela u Engleskoj prije nego se polagano proširila na Jug, te u Skandinaviju, Srednju Europu i, s izvjesnim zakašnjenjem, u Istočnu Europu. U drugoj polovici 19. stoljeća nastali su novi centri teške industrije koji su uskoro postali odredišta za imigrante iz okolnih perifernih regija gdje se proizvodnja još uvijek temeljila na poljodjelstvu.

Drugi presudni čimbenik koji objašnjava europsku migraciju Istok-Zapad bile su razlike u političkim sistemima. U Velikoj Britaniji, Francuskoj i još nekim prekomorskim zemljama već su se pojavili demokratski sistemi. Oni su se temeljili na principu građanskih prava i liberalnom stavu koji je jamčio slobodu i jednakost

pred zakonom za svakog pojedinca, dok su u Srednjoj i Istočnoj Europi još uvijek prevladavale feudalne strukture. Zato je migracija Istok-Zapad posljedica kako ekonomskih tako i političkih razlika između glavnih područja slanja i područja primitka.

Treći presudni faktor bio je uspon snažnog nacionalizma u Istočnoj Europi koji je prisilio na emigraciju vjerske i druge manjine.

2. Migracije Istok-Zapad i Zapad-Istok tijekom međuratnog razdoblja (1918/19-39)

U drugoj fazi europskih migracija Istok-Zapad znatno se povećao broj migranata. Nakon 1918. godine utjecaj etničkih, vjerskih i nacionalističkih potisnih faktora postao je još očitiji jer su pobjednici Prvog svjetskog rata preoblikovali političku kartu Europe. Osnivanje novih nacionalnih država također je stvorilo velik broj novih etničkih manjina. One na mnogo mjesta nisu bile priznate, nego ugnjetavane i čak prisiljene napustiti zemlju.

- 1,2 milijuna etničkih Grka bilo je prognano između 1922-23. iz Istanbula i zapadne Turske te ponovno naseljeno u Grčkoj;
- 600.000 etničkih Turaka i ostalih Muslimana bilo je prisiljeno napustiti Rumunjsku, Bugarsku i Grčku i otići u Tursku;
- 170.000 osoba razmijenjeno je između Bugarske i Grčke;
- 400.000 etničkih Mađara napustilo je Rumunjsku, Jugoslaviju i Čehoslovačku tijekom 1918-1924. godine;
- 150.000 etničkih Hrvata, Čeha, Mađara, Poljaka i Slovenaca napustilo je Austriju nakon I. svjetskog rata i otišlo u svoje novoosnovane nacionalne države;
- 125.000 Armenaca koji su preživjeli genocid u Turskoj emigriralo je u Francusku, SAD i neke mediteranske zemlje;
- 1,1 milijun etničkih Poljaka napustilo je svoje domovine koje su upravo postale dio Sovjetskog Saveza;
- 200.000 etničkih Nijemaca vratilo se u Njemačku iz područja pripojenih Francuskoj i Belgiji 1919. g. (Alsace-Lorraine, Saar, Eupen-Malmédy);
- 1,45 milijuna etničkih Nijemaca i Židova koji su zadržali njemačko ili austrijsko državljanstvo emigriralo je iz baltičkih država, Poljske, Danzina (900.000) i drugih zemalja srednje i istočne Europe u Njemačku i u manjem broju u Austriju.

U kasnijem su stadiju etnički Nijemci bili protjerani iz Čeških zemalja (prije 1939: 250.000). Zauzvrat, Njemačka je protjerala 230.000 Čeha iz dijelova Čehoslovačke koji su pripojeni Njemačkoj 1938. prema Münchenskom sporazumu. Konačno, nekih 450.000 Židova i drugih političkih izbjeglica uspjelo je emigrirati iz Njemačke, Austrije i Češke-Moravske koje je okupirala nacistička Njemačka u razdoblju 1938-1939. godine.

Sovjetska revolucija prouzročila je najveći pojedinačni iseljenički val u ovome međuratnom razdoblju. Između 1917. i 1922. oko 1,5 milijun Rusa, Ukrajinaca i Bjelorusa napustilo je zemlju; njih je slijedilo 250.000 građana drugih zemalja koji su živjeli u Rusiji 1917. godine. Oko 1,15 milijuna ruskih emigranata odlučilo je otići u neku drugu europsku zemlju.

Tablica 1: Migracije Istok-Zapad i Zapad-Istok 1918-39 (djelomično procjene)

Zemlja porijekla	Zemlja odredišta	Broj	Razdoblje	Tip migracije
				etnička migracija
Sovjetski Savez	Poljska	1.100.000	1918-25	etnički Poljaci
Baltičke države, Poljska, Danzing, Memel	Njemačka	900.000	1918-25	etnički Nijemci, Židovi
Francuska (Alsace- Lorraine, Saar), Belgija (Eup. Melmédy)	Njemačka	200.000,	1918-20	Nijemci
Čehoslovačka, Italija, Poljska, Rumunjska, Jugoslavija	Njemačka, Austrija	350.000	1918-39	etnički Nijemci, Židovi
Austrija	Čehoslovačka, Jugoslavija, Poljska, prekomorske zemlje	150.000	1918-21	razne etničke grupe
Italija (Istra, Trst, Gorizia)	SAD, Jugoslavija	43.000	1918-35	etnički Slovenci, Hrvati

Njemačka, Austrija, Češka-Moravska	Zapadna Europa, prekomorske zemlje	450.000	1933-39	Židovi, političke izbjeglice
Čehoslovačka	Njemačka	250.000	1937-38	Sudetski Nijemci
Mađarska (bivša južna Slovačka, Karpato-Ukrajina)	Slovačka, Češka-Moravska	100.000	1938-39	Slovaci, Česi
Slovačka	Češka-Moravska	130.000	1939	Česi
Turska	Francuska, SAD, Grčka	125.000	1918-25	Armenci
Turska	Grčka	1.200.000	1922-23	etnički Grci
Grčka	Turska	400.000	1921-28	Turci, ostali muslimani
Grčka	Bugarska	120.000	1918-26	etnički Bugari
Bugarska	Grčka	50.000	1918-28	etnički Grci
Rumunjska, Bugarska, Jugoslavija,	Turska	200.000	1921-39	Turci, ostali muslimani
Rumunjska	Mađarska	200.000	1918-24	etnički Mađari
Jugoslavija, Čehoslovačka	Mađarska	200.000	1918-24	etnički Mađari
Svega		6.170.000		
				politička migracija
Sovjetski Savez	Europa, Azija, prekomorske zemlje	1.500.000	1918-22	Rusi, Ukrajinci, Bjelorusi
Sovjetski Savez	Europa	250.000	1918-22	građani ostalih europskih država
Austrija	Njemačka	50.000	1933-38	austrijski nacisti
Njemačka, Austrija	Europa, SSSR, prekomorske zemlje	70.000	1933-39	politički emigranti
Svega		1.870.000		

				radna migracija
Njemačka	Poljska	300.000	1918-19	poljski radni migranti i članovi obitelji
Njemačka	Francuska	150.000	1923	poljski radni migranti i članovi obitelji
Poljska	Francuska	450.000	1919-39	poljski radni migranti
Istočna i Južna Europa, Turska	Francuska	250.000	1919-39	radni migranti i članovi njihovih obitelji
Svega		1.150.000		
UKUPNO		9.190.000		

Izvor: Heršak 1993, Kirk 1946, Kulischer i Kulischer 1932; Kulischer 1948; Jungfer et al. 1993, vlastiti proračuni

Ostali su otišli u prekomorske zemlje. Na druge etničke grupe je utjecala prisilna emigracija i ponovno naseljavanje nakon Prvog svjetskog rata, posebice na etničke Nijemce (1,3 milijuna), Grke (1,2 milijuna) i etničke Turke (600.000; vidi tablicu 1).

Međuratno razdoblje u Europi također je obilježeno značajnim obujmom radne migracije i povratne migracije. 1918. g. oko 300.000 poljskih radnika i članova obitelji emigriralo je iz Gornje Šleske i Ruhra u poljsku državu utemeljenu 1918. 150.000 Poljaka napustilo je Ruhr (koji su tada okupirale francuske trupe) i otišlo u Francusku. Tijekom 1920-ih godina Francuska je privukla daljnjih 450.000 radnika iz Poljske i 250.000 radnih migranata iz drugih zemalja srednje i istočne Europe.

Između 1918. i 1939. godine približno 9,2 milijuna Europljana migriralo je u pravcu Istok-Zapad ili Zapad-Istok. Glavni uzrok ovih tokova bilo je stvaranje novih nacionalnih država, utvrđivanje novih granica koje su pratili različiti oblici *povijesne* osvete, etničko čišćenje, nasilje i organizirano ponovno naseljavanje starih i novih etničkih manjina (etničke migracije: 67%). Radna migracija (13%) i politički progon (20%) imali su manju, ali ne i zanemarivu ulogu.

3. Migracije Istok-Zapad kao posljedica II. svjetskog rata, Jalte i Potsdama (1945-50)

Treća faza migracija Istok Zapad¹ direktno je povezana sa II. svjetskim ratom i njegovim posljedicama za poratnu Europu. Prema gruboj procjeni, uzimajući u obzir samo glavne migracijske tokove, oko 15,4 milijuna ljudi moralo je napustiti svoje prijašnje domovine. 4,7 milijuna prognanih osoba i ratnih zarobljenika repatrirani su (djelomično protiv svoje volje) iz Njemačke u istočnu Europu i SSSR. Ukupan broj - uključujući *unutarnje* migracijske tokove - vjerojatno je visok i doseže 30 milijuna ljudi.

Tablica 2: Migracije Istok-Zapad 1945-50 (djelomično procjene)

Zemlja porijekla	Zemlja odredišta	Broj
Poljska (uključujući bivša njemačka područja)	Ist. i Zap. Njem. (uglavnom)	7.000.000
(bivša) Čehoslovačka (danas Češka Rep., Slovačka)	Ist. i Zap. Njem. i Austrija	3.200.000
dijelovi bivšeg Sovjetskog Saveza (danas Rusija, Bjelorusija, Ukrajina, Baltik)	Ist. i Zap. Njem. (uglavnom)	1.500.000
(bivša) Jugoslavija (danas Bosna, Hrvatska, Makedonija, Crna Gora, Srbija, Slovenija)	Ist. i Zap. Njem. i Austrija	360.000

¹ Za slijedeća dva analizirana razdoblja (1945-50, 1950-92) migracija Istok-Zapad je prije geopolitički nego isključivo zemljopisni pojam. On obuhvaća međunarodnu migraciju iz Istočno-Srednje i Istočne Europe (uključujući bivši Sovjetski Savez) i s Balkanskog poluotoka (izuzimajući Grčku) u Zapadnu Europu, prekomorske zemlje i one zemlje koje se geo-politički mogu smatrati dijelom Zapada (na pr. Turska), ali i imigraciju iz Srednje i Zapadne Europe u Istočnu Europu (uključujući bivši SSSR). Također se analiziraju glavni tokovi migracije Zapad-Istok i razmjena stanovništva između zemalja Srednje i Istočne Europe za razdoblje 1945-50. Nakon 1950-ih godina migracija Zapad-Istok gubi na značenju.

Mađarska	Ist. i Zap. Njem. i Austrija	225.000
dijelovi bivše Jugoslavije (danas Hrvatska, Crna Gora, Slovenija)	Italija	200.000
Slovačka, Rumunjska, (bivša) Jugoslavija	Mađarska	315.000
Mađarska	Slovačka	73.000
dijelovi bivšeg Sovjetskog Saveza (danas Rusija)	Finska	400.000
dijelovi bivšeg Sovjetskog Saveza (danas Bjelorusija, Litva, Ukrajina)	Poljska	1.496.000
Poljska	dijelovi bivšeg Sovjetskog Saveza (danas Bjelorusija, Litva, Ukrajina)	518 000
(bivša) Čehoslovačka	dijelovi bivšeg Sovjetskog Saveza (danas Ukrajina)	50.000
dijelovi bivšeg Sovjetskog Saveza (danas Ukrajina)	(bivša) Čehoslovačka	42.000
Svega		15.400.000
Njemačka Austrija (raseljenici ratni zarobljenici)	Poljska, (bivša) Čehoslovačka, (bivša) Jugoslavija, (bivši) Sovjetski Savez	4.700.000
UKUPNO		20.100.000

Napomena: Zemlja porijekla i zemlja odredišta definirane su granicama iz 1946/50. Ljudi koji su

pobjegli ili bili prisiljeni otići, ali su umrli prije nego što su stigli u zemlju odredišta, nisu uključeni. Neki migracijski tokovi u razdoblju 1945-50 (na pr. raseljavanje etničkih Nijemaca, Estonaca, Letonaca, Litvanaca itd. unutar bivšeg Sovjetskog Saveza) po definiciji ne pripadaju *migraciji Istok-Zapad*.

Izvor: Bade 1992 a, b, Chesnais 1992, Dövényi i Vukovich 1994, Heršak 1983, Kosinski 1982, Stanek 1985, Stola 1992, Wehler 1980, Urban 1993.

Tijekom raspada nacističkog režima i u drugoj polovici 1940-ih godina više od 12 milijuna etničkih Nijemaca (procjene za razdoblje 1945-50) su ili pobjegli ili su protjerani iz istočnih dijelova bivšeg *Trećeg Reicha* i područja koja je prethodno okupirao njemački Wehrmacht (Poljska, Baltičke države, Češka, Moravska, Slovenija, Srbija, Ukrajina) ili su za vrijeme Drugog svjetskog rata njima vladali udruženi fašistički i autoritarni režimi (Slovačka, Hrvatska i Mađarska). Daljnjih dva milijuna izgubilo je život kao rezultat etničkog čišćenja.

U Poljskoj su Saveznici odobravali i čak poticali progon 7 milijuna etničkih Nijemaca i bivših njemačkih državljana (gotovo 1 milijun iz Danzinga i područja koja su pripadala Poljskoj u međuratnom razdoblju te daljnjih 6,15 milijuna sa njemačkih područja kojima je nakon 1945. upravljala Poljska, a kasnije su anektirana toj zemlji; Stola 1992). Ali od tih 7 milijuna više od 1 milijun je ostao u zemlji. Posebice katolicima i ljudima koji su živjeli u miješanim brakovima bilo je dozvoljeno da ostanu (Urban 1993). Daljnjih milijun ljudi je već napustilo to područje baš pred kraj Drugog svjetskog rata dovodeći time broj njemačkih emigranata (1945-50) do brojke od 7 milijuna (vidi tablicu 2).

Čehoslovačka je primijenila jednak postupak. U razdoblju 1945-47. njena je vlada naredila svim etničkim Nijemcima, kojih je bilo gotovo 3,2 milijuna, da napuste zemlju te organizirala njihovo protjerivanje (Stola 1992). Tijekom istoga razdoblja sovjetske vlasti su protjerale 1,2 milijuna Nijemaca, uglavnom iz Istočne Prusije i Baltika. Mađarske vlasti protjerale su 225.000 od 400.000 etničkih Nijemaca koji su tamo živjeli. U Jugoslaviji su lokalne vlasti ili uredile zatočenje i protjerivanje oko 360.000 etničkih Nijemaca i bivših njemačkih državljana ili je to bio rezultat kolektivnih mjera protiv etničke manjine za koju se sumnjalo da je surađivala s nacistima (Kosinski 1982, Wehler 1980).

U istome razdoblju oko 4,7 od 10,5 milijuna raseljenih osoba, ratnih zarobljenika, prisilnih radnika i preživjelih iz koncentracijskih logora koji su živjeli u Njemačkoj i Austriji vratilo se 1945. godine u svoje srednjo- i istočnoeuropske zemlje porijekla. Pogotovo je većina raseljenih osoba iz Sovjetskog Saveza bila prisiljena vratiti se protiv svoje volje. Samo su Zapadni Saveznici krajem 1946. godine zaustavili prisilnu repatrijaciju u onaj dio Europe koji je tada postao komunistički.

Između 1945. i 1950. gotovo 66% tih njemačkih izbjeglica i prognanika ponovno je naseljeno u zapadnim dijelovima Njemačke koje su tada okupirali zapadni Saveznici, a oko 30% u istočnom dijelu Njemačke koji je tada kontrolirala sovjetska armija (Bade 1992 a, b). Manji broj (530.000 = 4%) je ostao u Austriji (Stanek 1985).

Novo međunarodne granice povučene na Jalti i u Potsdamu te etničko čišćenje koje su odobrili Saveznici pogodilo je i druge nacionalnosti. 1.496.000 milijuna etničkih Poljaka i poljskih Židova moralo je napustiti svoja tradicionalna područja naseljavanja u bivšoj istočnoj Poljskoj koja su sada postala dijelom Litve, Bjelorusije i Ukrajine (Kersten 1968). Oni su ponovno naseljeni u Istočnoj i Zapadnoj Prusiji i Šleskoj, na ista ona područja iz kojih je protjerano njemačko stanovništvo (Urban 1993). Nakon novih pogroma 1946. godine glavnina poljskih Židova, koji su se upravo *vratili* iz Sovjetskog Saveza, napustila je Poljsku i otišla u Izrael, Zapadnu Europu, Sjedinjene Američke Države i Kanadu. 115.000 Čeha i Slovaka (iz Mađarske i Karpato-Ukrajine) su pod sličnim okolnostima ponovo naseljeni u Sudetima, južnoj Češkoj, južnoj Moravskoj i središnjim dijelovima Slovačke. Oko 50.000 Ukrajinaca moralo je napustiti Čehoslovačku, 518.888 Ukrajinaca, Bjelorusa i Litvanaca moralo je napustiti Poljsku te su ponovno naseljeni istočno od sovjetsko-poljske granice utemeljene 1940/45.

Više od 100.000 etničkih Talijana bilo je prisiljeno napustiti Istru i Dalmaciju (Heršak 1983). Daljnjih 100.000 Slovenaca i Hrvata iz iste regije, pripojene Jugoslaviji godine 1945, također je emigriralo u Italiju i ostale zemlje. Približno 315.000 pripradnika mađarske manjine iz južne Slovačke, Transilvanije (Rumunjska) i Vojvodine (Srbija) bilo je prebačeno u Mađarsku ili *razmijenjeno* po nalogu svake od njihovih vlada (Dövényi i Vukovich 1994).

I u Sjevernoj Europi je došlo do migracije Istok-Zapad. Od 1941. do 1946. 400.000 Karelaca pobjeglo je u Finsku zbog ustupanja njihovog teritorija bivšem Sovjetskom Savezu. U istome razdoblju oko 14.000 letonskih, litvanskih i estonskih izbjeglica otišlo je u Skandinaviju kako bi izbjeglo nacističku okupaciju i Crvenu armiju.

4. Migracije Istok-Zapad za vrijeme i nakon hladnog rata (razdoblje 1950-1992/93)

Hladni rat i željezna zavjesa značajno su smanjili europsku migraciju Istok-Zapad, ali taj tok nisu zaustavili u potpunosti. Ovu treću fazu europske migracije Istok-Zapad (započete 1950) dugo su vremena karakterizirali posebni *valovi* migracija direktno povezani s političkim događajima ili čak političkim pogađanjima umiješanih zemalja.

Između 1950. i 1992. dokumentirani broj europskih migranata Istok-Zapad (vidi tablicu 2) iznosio je oko 14 milijuna ljudi. Sveukupni broj morao je biti veći budući da su za redovne *migrante* na raspolaganju samo kumulativni podaci o migracijskim kontingentima. Podaci za tražitelje azila (tip migranta: *iznenadni val političkih izbjeglica*) su godišnji tokovi koji se koncentriraju na rekordnim godinama. Informacije o radnim migrantima i članovima njihovih porodica potječu iz podataka o kontingentu strane populacije u glavnim zemljama primitka. Broj novih i neregularnih radnih migranata djelomično se bazira na procjenama.

Tablica 3: Migracije Istok-Zapad 1950-1992/93 (djelomično procjene)

Zemlja porijekla	Zemlja odredišta	Broj	Razdoblje	Tip migracije
				etnička
DDR	SR Njemačka	5.275.000	1950-90/92	etnički Nijemci ("Übersiedler")
Poljska	SR Njemačka	1.430.000	1950-92	etnički Nijemci ("Aussiedler")

SSSR/ZND	SR Njemačka	746.000	1950-92	etnički Nijemci ("Aussiedler")
Rumunjska	SR Njemačka	402.000	1950-92	etnički Nijemci ("Aussiedler")
bivša Čehoslovačka	SR Njemačka	105.000	1950-92	etnički Nijemci ("Aussiedler")
bivša Jugoslavija	SR Njemačka	90.000	1950-92	etnički Nijemci ("Aussiedler")
Bugarska	Turska	630.000	1950-92	etnički Turci i sla- venski Muslimani
bivša Jugoslavija	Turska	300.000	1950-66	etnički Turci i sla- venski Muslimani
SSSR/ZND	Izrael, SAD	750.000	1950-92	Židovi
SSSR/ZND	Grčka, SAD, Francuska	170.000	1950-92	Armenci, etnički Grci, Pentekostalci
Rumunjska	Izrael, SAD	500.000	1960-92	Židovi
Rumunjska	Zap. Europa (uglavnom SRNJ)	240.000	1991-93	uglavnom Romi
bivša Jugoslavija, Rumunjska	Mađarska	124.000	1988-93	uglavnom etnički Mađari
Svega		10.762.000		
				političke izbjeglice
bivša Jugoslavija	SR Njemačka	355.000	1991-93	"iznenadni val" izbjeglica

bivša Jugoslavija	ostala Zap. Europa	330.000	1991-93	"iznenadni val" izbjeglica
Poljska	SR Njemačka, Austrija i druge	250.000	1980/81	"iznenadni val" izbjeglica
Mađarska	Austrija, SAD, Vel. Britanija, ex-Jugoslavija, Kanada	194.000	1956	"iznenadni val" izbjeglica
bivša Čehoslovačka	SR Njemačka, Austrija, SAD, Kanada, Australija	162.000	1968/69	"iznenadni val" izbjeglica
Svega		1.291.000		
				redovita radna migracija
bivša Jugoslavija	SR Njemačka	755.000	1991	radni migranti i članovi obitelji
bivša Jugoslavija	Austrija	281.000	1992	radni migranti i članovi obitelji
bivša Jugoslavija	Švicarska	171.000	1991	radni migranti i članovi obitelji
bivša Jugoslavija	Francuska	52.000	1990	radni migranti i članovi obitelji
bivša Jugoslavija	Švedska	41.000	1991	radni migranti i članovi obitelji
bivša Jugoslavija	Italija	35.000	1991	radni migranti i članovi obitelji

Svega		1.335.000		
				nova i neredovita radna migracija
Albanija	Grčka, Italija	350.000	1993	Albanci, neki etnički Grci
Poljska	Njemačka, Skandinavija, Austrija, Grčka	300.000	1993	Poljaci
Češka Rep., Slovačka, Mađarska	Njemačka, Austrija	100.000	1993	Česi, Slovaci, Mađari
Svega		750.000		
UKUPNO (1)		14.160.000		

Napomena: (1) Ovaj zbroj uključuje i podatke o tokovima migracije i o kontingentu strane populacije.

Izvor: Svi podaci o Albaniji: Campani 1993, Misja 1993; o Bugarskoj: Bobeva 1994, Vasileva 1992; o njemačkim "Übersiedlerima" i "Aussiedlerima": njemački izvori (Bundesverwaltungsamt in Cologne, BIB Wiesbaden, Statistisches Bundesamt) vidi također Grundmann 1994, Münz i Ulrich 1993, Ronge 1993, Rudolph 1994; o Mađarskoj: Dövényi i Vukovich 1994; o etničkoj emigraciji iz bivše Jugoslavije: Centar za demografska istraživanja 1971; o izbjeglicama iz bivše Jugoslavije: UNHCR Information Notes on Former Yugoslavia 11/1993; o izbjeglicama iz Poljske i bivše Čehoslovačke: Fassmann i Münz 1992; o SSSR/ZND: Chesnais 1992, Heitman 1991, Shevtsova 1992, Vishnevsky i Zhaonchkovskaya 1994. Svi podaci su sakupljeni iz podataka o tokovima osim onih koji obuhvaćaju radne migrante i njihove članove obitelji koji su podaci o kontingentu. Podaci o stranoj populaciji u zemljama Zapadne Europe su iz OECD/SOPEMI 1994, Table B1 (France, FR-Germany, Italy, Sweden, Switzerland): podaci o Austriji su iz Austrian Central Statistical Office.

4.1. Tipologija europskih migracija Istok-Zapad

4.1.1. Etnička migracija

Više od 75% svih europskih migranata Istok-Zapad u razdoblju 1950-93. mogu se klasificirati kao *etnički* migranti. Jasno je da ta klasifikacija nije uvijek precizna. Mnogi od *etničkih* migranata su iskorištavali priliku da napuste domovinu zbog ekonomskih ili političkih razloga. *Etnički* faktor također pokazuje da je migracija Istok-Zapad bila i ostaje predmetom bilateralnih sporazuma. U mnogim slučajevima ona je bila i još je uvijek u manjoj mjeri pitanje ekonomskih dispariteta nego političkih pregovora i odnosa između zemalja slanja i zemalja primitka.

Veliku većinu migranata Istok-Zapad koji pripadaju etničkim ili vjerskim manjinama potpomagali su ili neka Zapadna nacija ili dobro organizirani "lobby". Dva najočitija primjera su ona židovskih i etničkih njemačkih emigranata. Zahvaljujući konstituiranju Savezne Republike Njemačke, migranti njemačkog porijekla uživaju povlašten tretman i izravno primanje u njemačko državljanstvo. Zbog toga je između 1950. i 1993. oko 3 milijuna etničkih Nijemaca imigriralo u svoju *matičnu* zemlju, većina od njih iz Poljske (51,4%), Rumunjske (17,5%) i bivšeg SSSR/ZND-a (24,6%) (Leciejewski 1990; Ronge 1993). Migracije između dvije njemačke države, usko povezane s poviješću hladnog rata, također se uklapaju u taj obrazac. Između 1949. i 1990. oko 5,3 milijuna građana DDR-a migriralo je u Saveznu Republiku Njemačku, dok je drugih 0,5 milijuna migriralo iz SR Njemačke u DDR (Rudolph 1994). Nakon 1991. ovaj posebni tip migracije Istok-Zapad postao je dijelom njemačke unutarnje migracije. Migracija između Istočne i Zapadne Njemačke dostigla je svoj vrhunac tijekom 1989-93: 1,2 milijuna ljudi otišlo je iz Istočne u Zapadnu Njemačku, 340.000 je (re)emigriralo u istočni dio Njemačke (Hullen i Schulz 1994; Münz i Ulrich 1994; Rudolph 1994; Grundmann 1993).

Između 1950. i 1993. oko 1,9 milijuna ljudi napustilo je SSSR, većina njih u razdoblju od 1990-93. godine (1,3 milijuna) (Chesnais 1991, Sabatello 1994, Shevtsova 1992, Vishnevsky i Zayonchkovskaya 1994). Gotovo svi oni pripadali su nekoj etničkoj ili vjerskoj manjini. Gotovo polovica (48%) sovjetskih emigranata iz toga vremena bili su etnički Nijemci koji su otišli u Saveznu Republiku

Njemačku. Njih oko 44% bili su sovjetski Židovi koji su otišli u Sjedinjene Države ili u Izrael. 80% svih židovskih migranata izabralo je Izrael kao svoju zemlju destinacije, a oko 20% Sjedinjene Države. U Izraelu oni uživaju povlašten položaj. Poput židovskih useljenika iz ostalih zemalja odmah dobivaju državljanstvo i u njihovu se korist donosi niz mjera i pogodnosti za unapređenje njihove integracije. Ostali su bili Armenci (5%), etnički Grci (2%) i članovi malih protestantskih crkava (1%) (Chesnais 1992, Heitmann 1991).

Mnogo manje pažnje pridaje se masovnim migracijama ostalih istočnoeuropskih manjina kao što su etnički Turci, muslimanski Slaveni (Pomaci, Bošnjaci) i etnički Mađari. Međutim, migracije ovih skupina slijede istovrsne obrasce (Bobeva 1994, Dövényi i Vukovich 1994, Vasileva 1992, Centar za demografska istraživanja 1971).

4.1.2. Izbjegllice i tražitelji azila

Oko 10% svih europskih migranata Istok-Zapad mogu se klasificirati kao političke izbjeglice i tražitelji azila. U većini slučajeva migracijske struje su bile povezane s političkim krizama i sukobima u zemljama porijekla. Najpoznatiji primjeri nakon 1950. godine su slijedeći:

- 1956-57: Približno 194.000 Mađara napustilo je svoju domovinu prije nego što je režim Kadara, a uz vojnu podršku sovjetskih trupa, ponovno uspostavio željeznu zavjesu između Mađarske i Austrije (Dövényi i Vukovich 1994);
- 1968-69: Oko 160.000 Čeha pobjeglo je iz zemlje tijekom *Praškog proljeća* i neposredno nakon njegovog ugušenja od strane Varšavskog pakta (Chesnais 1992, Fassmann i Münz 1992);
- 1980-81: Velik val poljskih izbjeglica stigao je u Zapadnu Europu (procjena: 250.000) pokušavajući izbjeći prijeki sud I politički progon pokreta Solidarnosti (Chesnais 1992, Fassmann i Münz 1992);
- 1990-91: Deseci tisuća Albanaca zatražili su azil u Grčkoj, Italiji i Malti. Većina njih bila je prisilno repatriirana (Campani 1993, Misja 1993);
- 1991-93: Oko 700.000 ljudi pobjeglo je u Zapadnu Europu pred represijom u Srbiji i ratom i etničkim čišćenjem u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini koji su

uslijedili nakon raspada Jugoslavije. Iz tog razloga se taj tok također može smatrati etničkom migracijom (Int. Migr. Bulletin 3/1993).

O migracijskim valovima uzrokovanih većim krizama u komunističkoj vladavini u Istočnoj Europi obično se opširno pisalo u međunarodnom tisku. U skladu s logikom hladnog rata ti su emigranti na Zapadu smatrani političkim izbjeglicama, bez obzira na to koji su bili njihovi individualni motivi. To je u suprotnosti sa spoznajom onih koji su napustili Istočnu Europu i Balkan u vrijeme rata i političkih kriza nakon 1989. godine.

4.1.3. Radna migracija

Do sada je udio migranata Istok-Zapad koji su došli na Zapad iz ponajviše ekonomskih razloga bio relativno mali. Manje od 15% može se klasificirati kao (regularni ili neregularni) radni migranti ili kao članovi obitelji ovisni o radnim migrantima. To je bio rezultat političkog i ekonomskog raskola između Istočne i Zapadne Europe. Trgovina na relaciji Istok-Zapad je ostala na niskoj razini i nije bilo gotovo nikakve mobilnosti kapitala i rada. Jedina iznimka bila je Jugoslavija. Počevši od kasnih 1960-ih Jugoslavija je bila jedina komunistička zemlja čiji su građani imali pravo emigrirati. Savezna Republika Njemačka i Austrija privukle su oko pola milijuna jugoslavenskih radnika koje je slijedio nepoznat broj članova obitelji. Između sredine 1970-ih i 1980-ih taj se broj smanjio kao posljedica ekonomske recesije i nekih restriktivnih mjera. Nakon toga je nastupila reemigracija u Jugoslaviju (Malačić 1994). Godine 1989-90. značile su prekretnicu za koju je postojalo nekoliko razloga. Prvo, nakon njemačkog ujedinjenja, došlo je do kratkog ali nepredviđenog "booma" u gospodarstvima Njemačke i Austrije koji je doveo novu radnu snagu (uključujući mnoge ex-Jugoslavene) u te zemlje.

Tada su se dogodili ratovi u Hrvatskoj i Bosni i etnički sukobi na Kosovu i Vojvodini praćeni gospodarstvenim slomom i široko rasprostranjenim siromaštvom u većini dijelova bivše Jugoslavije koji su doveli nove migrante iz tog prostora u zapadnu Europu (Malačić 1994, Morokvašić 1993, UNHCR Information Notes on Former Yugoslavia 11/1993, UN/ECE International Migration Bulletin 3/1993).

Nova i djelomično neregularna radna migracija također se dogodila između Poljske i nekih zapadnih zemalja (Njemačke, Austrije, Grčke) kao i između Albanije i Grčke (vidi Fassmann i Münz 1994, Misja 1993, Morokvašić i de Tinguy 1993, Rudolph 1994).

4.2. "Zemljopis" europske migracije Istok-Zapad

Europske migracije Istok-Zapad uključuju migraciju iz Istočne Srednje i Istočne Europe, bivšeg Sovjetskog Saveza i Balkana u Zapadnu Europu, prekomorske zemlje i neke zemlje koje geopolitički pripadaju Zapadu (na pr. Turska). Tijekom analiziranog razdoblja (1950-92) najveći dio migracija Istok-Zapad dogodio se unutar Europe (uključujući Tursku). Tokovi u Izrael i prekomorske zemlje bili su znatno manji. Glavne zemlje porijekla i odredišta prikazane su u tablici 4.

Tablica 4: Europske migracije Istok-Zapad: glavne zemlje porijekla i odredišta (1950-93)

Zemlja porijekla	Broj emigranata	u %	Zemlja odredišta	Broj migranata	u %
DDR	5.275.000	37,3	SR Njemačka	9.640.000	68,1
Bivša Jugoslavija	2.435.000	17,2	Izrael (2)	1.150.000	8,1
Poljska	1.980.000	14,0	Turska (2)	930.000	6,6
SSSR/ZND	1.670.000	11,8	SAD (3)	700.000	4,8
Ostale	2.800.000	19,7	Ostale	1.740.000	12,3
UKUPNO (4)	14.160.000	100,0	Ukupno (4)	14.160.000	100,0

Napomena:

(1) Broj migranata je izračunat kao zbroj svih većih migracijskih valova navedenih u tablici 3. U većini slučajeva te se brojke razlikuju od službenog broja emigranata koji iskazuju zemlje porijekla. Te su razlike značajne samo u slučaju Rumunjske i Poljske (Trebici 1990, Korcelli 1994).

(2) Izrael i Turska su zemlje primitka, ali i glavne zemlje porijekla. Prema našoj geopolitičkoj definiciji samo su europski useljenici u ove dvije zemlje dio migracija Istok-Zapad, ali ne i iseljenici iz tih zemalja.

(3) U popisu stanovništva iz 1990. godine više od 1 milijun ljudi koji žive u Sjedinjenim Državama

kao prva generacija useljenika iskazala je svoje mjesto rođenja u Istočnoj Europi (uključujući bivši SSSR). Neki od njih iselili su prije 1950, drugi su najprije emigrirali u Izrael ili neku treću zemlju. Podaci u tablici 3 samo prikazuju zemlju porijekla i prvu zemlju doseljenja nakon emigracije iz Istočne Europe.

(4) Ovaj zbroj uključuje podatke i o migracijskim tokovima i o kontingentu strane populacije.

Do 1949. godine dominantni migracijski tokovi u Europi bili su Istok-Zapad (vidi tablicu 1 i tablicu 2). Nakon 1950. hladni rat je reducirao taj model na tok (značajnog obujma do 1961) između dvije Njemačke. Sve u svemu, nakon sredine 1950-ih, migracije iz južne u zapadnu Europu više su dobile na značenju (vidi tablicu 5). To je bio slučaj kako unutar Europe tako i s imigracijom iz nekoliko zemalja *Trećeg svijeta* u Zapadnu Europu. Sve do 1970. broj emigranata iz Europe bio je veći od broja imigranata iz Turske, Azije, Afrike i Kariba. Tež nakon 1970. neto saldo pokazuje da je Europa kao cjelina postala kontinent useljenja. U to vrijeme imigracija je počela igrati ulogu i u većini zemalja južne Europe. Nakon kratkog razdoblja male međunarodne pokretljivosti u ranim 1980-im godinama, smjer migracije se opet promijenio: migracija Istok-Zapad se drastično povećala. Nakon pada željezne zavjese Poljska, bivši Sovjetski Savez/ZND, raspadajuća DDR i dijelovi Balkana opet su postali glavna područja slanja.

Tablica 5: Neto migracijski saldo u zemljama i regijama Europe 1950-93 (u 100.000)

Regija	1950-1959	1960-1969	1970-1979	1980-1989	1990-1993	Ukupno
Srednja i Istočna Europa	-40,0	-19,2	-10,9	-22,8	-23,2	-116,1
SSSR/ZN	0,0	0,0	-3,7	-4,3	-4,5	-12,5
Skandinavija	-0,5	0,6	2,0	2,4	2,2	6,9
Južna Europa	-29,1	-30,8	6,2	16,2	6,7	-30,9
Zapadna Europa	42,5	50,9	25,2	24,7	38,6	181,9
Cijela Europa	-27,0	3,0	18,7	16,2	19,9	30,8

Srednja i Istočna Europa: (bivše) socijalističke zemlje (uključujući Albaniju i bivšu Jugoslaviju), nakon 1991. bez Istočne Njemačke

SSSR/ZND: uključujući Letoniju, Estoniju i Litvu

Južna Europa: Grčka, Italija, Španjolska, Portugal

Zapadna Europa: sve ostale zemlje u Europi; nakon 1991. ujedinjena Njemačka kao dio Zapadne Europe

Izvor: Chesnais 1993, Council of Europe 1994, Fassmann i Münz 1994, Rallu i Blum 1991.

4.2.1. Zemlje porijekla

Glavne zemlje porijekla u okviru europskih migracija Istok-Zapad bile su bivša DDR, Poljska, bivša Jugoslavija, bivši SSSR i ostale zemlje, većinom Bugarska i Rumunjska (vidi tablicu 4).

Bivši DDR

Tijekom 12 godina između osnivanja dvije njemačke države (1949) i podizanja Berlinskog zida oko 3,8% istočno-njemačkih građana emigriralo je u SRNJ dok se 400.000 Zapadnih Nijemaca odlučilo nastaniti u DDR-u. U vrijeme postojanja zida 810.000 ljudi je uspjelo napustiti DDR. Većina od njih bili su ili umirovljene osobe (slobodne da putuju u inozemstvo) ili dio od 300.000 slučajeva, uključujući političke zatvorenike, o kojima su pojedinačno pregovarale njemačke vlade. Između 1950. i 1990/92. oko 37% cjelokupne europske migracije Istok-Zapad potjecalo je iz bivšeg DDR-a.

Ta migracija iz DDR-a predstavljala je za Zapadnu Njemačku jak dokaz podrške modelu tražišnog gospodarstva i demokratskom sistemu. Često se tvrdilo da su emigranti *glasali nogama*. Podizanje Berlinskog zida bio je, nakon svega, pokušaj DDR-a da prekine svoju obvezu pronalaženja političkog rješenja toga problema sprečavanjem emigracije kao takve. Nakon 1961. godine neprekidna migracija Istok-Zapad postala je financijska stvar. Objе njemačke države jamčile su građanska prava migrantima s druge strane. SRNJ je čak nudila veliku financijsku kompenzaciju za oslobađanje i emigraciju zatvorenika (30.000 slučajeva) i drugih građana DDR-a.

Godine 1989. masovna emigracija približno 181.000 ljudi prije pada Berlinskog zida i drugih 218.000 nakon toga uvelike je doprinijela padu komunističke vladavine u Istočnoj Njemačkoj i njemačkom ujedinjenju. U 1990. daljnjih 395.000 Istočnih Nijemaca otišlo je u Zapadnu Njemačku. Nakon 3. listopada 1990. godine taj je tok postao unutarnja migracija ujedinjene Njemačke. Od te godine unutarnja migracija Istok-Zapad unutar Njemačke je smanjila tempo, dok se broj ljudi koji su otišli (ili se vraćaju) u istočni dio Njemačke povećava (Grundmann 1994, Hullen i Schulz 1994, Münz i Ulrich 1994).

Poljska

Između 1950. i 1992. godine oko 14% svih europskih migranata Istok-Zapad bili su iz Poljske. Nasuprot drugim zemljama porijekla, poljska je emigracija bila etnički heterogena (Korcelli 1994). Najveću skupinu migranata sačinjavali su etnički Nijemci i ostali koji su mogli polagati pravo na njemačko državljanstvo. Tzv. "ponovni naseljenici" ("Aussiedler") stigli su u Saveznu Republiku Njemačku u nekoliko valova: 1956-57 (216.000), 1976-82 (oko 242.000) i nakon 1987 (753.000 između 1987. i 1990). Sve do 1990. tu su migraciju aktivno podupirale i čak poticale vlade Zapadne Njemačke i na nju se gledalo kao na povratnu uslugu za pomoć Zapada poljskom gospodarstvu (Bade 1992b, Urban 1993).

Krajem 1960-ih godina, kao reakcija na anti-židovsku kampanju koju je provodila sama država, veliki dio poljskih građana Židova otišao je u Zapadnu Europu, Izrael i SAD. Taj se egzodus ne bi dogodio da nije bilo jake praktične podrške poljske vladajuće elite, SAD-a i Izraela.

Međutim, u razdoblju 1980-81, emigracija oko 250.000 Poljaka koji su pred nametanjem prijekog suda bježali na Zapad - posebice u Austriju i Njemačku - bila je spontana. Oni su u puno manjoj mjeri bili toplo dočekani nego češke i slovačke izbjeglice 1968. godine. Možda je razlog u tome što Crvena armija nije intervenirala u Poljskoj. U slijedećim godinama približno polovica poljskih iseljenika iz 1980/81. vratila se u domovinu (Fassmann i Münz 1992).

Od 1986. naovamo, kad je opet postalo moguće napustiti Poljsku i emigrirati,

veći broj Poljaka ne-njemačkog porijekla pokušao je dobiti oslonac na Zapadu. Između 1950. i 1990-91. oko 2,1 milijun ljudi iselilo je iz Poljske; od tog broja više od 1 milijun u drugoj polovici 1980-ih godina. Otada se, međutim, oko 60% ne-etničkih njemačkih imigranata na Zapad vratilo u Poljsku (Korcelli 1994).

Od kasnih 1980-ih Poljska je postala zemlja porijekla za nove i djelomično neregularne tokove radne migracije. Sve veći broj Poljaka počeo je tražiti priliku za posao u Njemačkoj, Austriji, Skandinaviji i čak Grčkoj.

Bivša Jugoslavija

U 1950-im i ranim 1960-im godinama iseljavanje iz Jugoslavije prvenstveno je uključivalo dvije skupine: prvo, Muslimane turskog porijekla i Muslimane slavenskog porijekla iz Bosne i Sandžaka; drugo, političke protivnike Titovog režima. Pretežna većina prve skupine otišla je u Tursku, a druga je skupina pošla u Zapadnu Europu i prekomorske zemlje (Kosinski 1982). Podaci su dostupni samo za prvu skupinu. Tijekom 1950-ih oko 300.000 etničkih Turaka napustilo je Bosnu, Makedoniju i druge jugoistočne dijelove Jugoslavije i otišlo u Tursku (Centar za demografska istraživanja 1971).

Od sredine 1960-ih Jugoslavija je postala prva komunistička zemlja koja je dopustila gotovo svim kategorijama građana da se isele. Posljedica toga bila je da su Savezna Republika Njemačka i Austrija regrutirale 0,5 milijuna radnih imigranata koje je slijedio nepoznat broj članova obitelji.

U Europi su ratovi u Hrvatskoj (1991-92) i Bosni i Hercegovini (1992-93) i represija etničkih manjina u Vojvodini (Hrvati, Mađari), Srbiji i na Kosovu (Albanci, ostali Muslimani) doveli do najvećeg vala migracije nakon 1945-46. Između 1991. i 1993. više od 5 milijuna građana bivše Jugoslavije postali su izbjeglice ili raseljenici. Od njih je samo 700.000 došlo u Zapadnu Europu, od čega 355.000 u Njemačku, 80.000 u Švicarsku, 74.000 u Švedsku, 70.000 u Austriju i 50.000 u Francusku. U većini slučajeva oni nisu priznati kao političke izbjeglice nego se toleriraju kao de facto izbjeglice. Godine 1993. većina Zapadnih zemalja zatvorila je svoje granice žrtvama rata i etničkog čišćenja iz toga dijela

Balkana. Na taj način 4,3 milijuna izbjeglica i raseljenih osoba još uvijek živi u državama nastalim nakon raspada Jugoslavije. Sredinom 1993. bilo ih je više od 690.000 u dijelovima Hrvatske pod kontrolom vlade iz Zagreba i sljedećih 100.000 u ostatku te zemlje pod kontrolom srpske policije, 565.000 u Srbiji, 82.000 u Crnoj Gori, 45.000 u Sloveniji, 27.000 u Makedoniji i 2,74 milijuna u Bosni i Hercegovini (UNHCR Information Notes on Former Yugoslavia 11/1993).

Danas, sa 2,4 milijuna iseljenika i raseljenih osoba koje žive u inozemstvu, bivša Jugoslavija je jedno od glavnih područja slanja migracije Istok-Zapad (17%). Ali, kao posljedica rata i etničkog čišćenja, puno veća grupa ljudi živi kao žrtve rata bez svoje kuće, kao etničke izbjeglice ili raseljenici na teritoriju bivše Jugoslavije (4,3 milijuna). Zbog političke situacije na Balkanu, bitnog gospodarstvenog raskoraka sa Zapadnom Europom koji sve više raste i prevladavajućih etničkih sukoba, države nasljednice bivše Jugoslavije će vjerojatno ostati zemlje sa znatnim emigracijskim potencijalom.

Bivši SSSR/ZND

Između 1950. i 1992. godine oko 12% svih europskih migranata Istok-Zapad došlo je iz bivšeg Sovjetskog Saveza. U 1950-im i 1960-im godinama bilo je gotovo nemoguće emigrirati iz SSSR-a. Zato su SAD i neke zapadno europske zemlje primijenile politički pritisak kako bi olakšale sovjetsku restriktivnu emigracijsku politiku. 1973. godine Kongres Sjedinjenih Američkih Država to je postavio kao preduvjet za uklanjanje trgovinskih barijera. 1976. godine prema Sporazumu KESS-a SAD i Zapadna Europa prisilile su istočnu stranu da prihvati princip slobode putovanja i emigracije. Kao rezultat, tijekom 1970-ih (1973-80) oko 340.000 ljudi je uistinu moglo napustiti Sovjetski Savez. Kratko oživljavanje hladnog rata koje je uslijedilo (Afganistan SDI), dovelo je do drugog velikog iseljeničkog vala koji se zbilo od 1987. godine na ovamo pod Gorbačovom. Sve u svemu, oko 1,9 milijuna ljudi iselilo je iz SSSR-a između 1950. i 1993. godine (Heitmann 1991, Shevtsova 1992, Vishnevsky i Zayonshkovskaya 1994).

Kao što je već rečeno, ogromna većina emigranata pripadala je nekoj etničkoj ili vjerskoj manjini. Približno polovica njih bili su sovjetski Židovi od kojih su

gotovo svi otišli u Izrael ili SAD. Više od 40% bili su etnički Nijemci čije je iseljenje omogućila Savezna Republika Njemačka (Chesnais 1992, Heitmann 1991, Sabatello 1994, Ronge 1993).

Međutim, daleko najveća migracija nije usmjerena prema Zapadu, već je to ona koja se dogodila nakon 1991. između bivših sovjetskih republika koje su postale suverene države (sada države članice ZND-a i baltičke države). U većini slučajeva etnički Rusi (25 milijuna ih živi izvan Rusije) se vraćaju sa periferije bivšeg sovjetskog carstva u Rusiju (Oswald 1993, Vishnevsky i Zayonshkovskaya 1994). Povlačenje Crvene armije, uključujući članove vojničkih obitelji, iz Srednje i Istočne Europe također je dovelo do znatne emigracije.

Druga migracija se dešava u ZND-u, na pr. između Armenije i Azerbejdžana (većinom kao posljedica rata u Nagorny Karabachu) kao i između Centralne Azije i Ukrajine (na pr. krimski Tatari se vraćaju u svoju prijašnju domovinu).

Ostali migranti Istok-Zapad

Daljnijih 2.800.000 migranata Istok-Zapad uglavnom su dolazili iz Rumunjske i Bugarske, a u manjoj mjeri i iz Albanije, bivše Čehoslovačke i Mađarske.

a) Bugarska

U razdoblju između 1950. i 1952. godine oko 155.000 Turaka je dobilo dozvolu da napusti Bugarsku. Drugi val od 43.000 je slijedio u vremenu 1969-76. godine prema članku sporazuma iz 1968. između Bugarske i Turske koji je priznao pravo na iseljavanje ukupnom broju od 95.000 bugarskih građana (Bobeva 1994).

Najnoviji val je započeo tijekom sloma komunističkog režima u Sofiji. U godinama 1982-92. oko 350.000 etničkih Turaka i slavenskih Muslimana (Pomaka) pobjeglo je pred kolektivnim pritiskom (ugnjjetavanjem), prisilnom bulgarizacijom i gospodarstvenim problemima. Većina njih je uspjela doći u Tursku prije nego je turska vlada zatvorila granicu sa susjednom Bugarskom. Pripovijeda se da je

150.000 tih ljudi reemigriralo u Bugarsku (Bobeva 1994, Vasileva 1992). Zatvaranje turske granice dovelo je do pokušaja većeg broja bugarskih građana da zatraže azil u Zapadnoj Europi.

b) Rumunjska

U godinama 1945/46, za razliku od Jugoslavije, Mađarske, Čehoslovačke i Poljske, rumunjski režim nije kolektivno prognao etničke Nijemce koji su živjeli u toj zemlji. Usprkos tome, od 1970-ih godina Savezna Republika Njemačka je nastojala organizirati iseljavanje etničkih Nijemaca na osnovi bilateralnih sporazuma s rumunjskim vlastima. Između 1970. i 1989. oko 230.000 Rumunja njemačkog porijekla iskoristilo je ovu priliku da emigrira. Zauzvrat, SRNJ je dala velikodušnu financijsku pomoć Ceaușescuovom režimu. Nakon zadnjeg migracijskog vala velikih razmjera, organiziranog 1991. godine, koji je obuhvatio gotovo 200.000 ljudi, u Rumunjskoj je ostalo jedva nešto više od 120.000 etničkih Nijemaca. Većina njih ili ne može ili ne želi iseliti (Leciejewski 1990, Ronge 1993).

Između 1960. i 1992. godine Rumunjska je izgubila gotovo svu svoju židovsku populaciju. Tijekom toga razdoblja 500.000 Židova je iselilo u Izrael ili u SAD.

Nakon 1987. godine oko 60.000 pripadnika mađarske manjine uspjelo je legalno napustiti zemlju. Međutim, većina njih je otišla u Mađarsku (Dövényi i Vukovich 1994). To je također jedan oblik selektivne migracije Istok-Zapad. Između 1990. i 1993. daljnjih 240.000 rumunjskih građana zatražilo je azil u Zapadnoj Europi. Većina njih bila je romskog porijekla. Usprkos njihovoj očiglednoj diskriminaciji i povremenim pogromima, mnogi su od njih bili vraćeni natrag u Rumunjsku, koju većina Zapadnih vlada danas označava "sigurnom zemljom".

c) Albanija

U razdoblju 1991-1993. oko 330.000 - 400.000 Albanaca napustilo je svoju zemlju. Većina njih danas živi kao nelegalni migranti u Grčkoj, ostali kao izbjeglice

u Italiji. Nakon 40 godina tijekom kojih je ta zemlja bila više ili manje hermetički zatvorena od ostale Europe, iselilo je gotovo 10% albanskog pučanstva (Campani 1993, Misja 1993).

4.2.2. Zemlje odredišta

Njemačka

U okviru europskih migracija Istok-Zapad Njemačka je bila i ostala glavna zemlja odredište. Između 1950. i 1992. godine oko 68% svih migranata Istok-Zapad otišlo je u Njemačku (vidi tablicu 3). Većina useljenika bili su ili etnički Nijemci ili radni migranti i članovi obitelji. Nijedna druga europska zemlja nije imala niti sličnu ulogu u tom procesu.²

Izrael

Druga najznačajnija zemlja primitka je Izrael. U vremenu od 1950-1992. ta je zemlja postala odredištem za 8% svih migranata Istok-Zapad. Ova brojka imigranata postaje još značajnija ako ju usporedimo s današnjom populacijom Izraela koja iznosi oko 5 milijuna. Nakon 1950. godine židovski useljenici istočnoevropskog porijekla su uglavnom došli iz bivšeg Sovjetskog Saveza i ZND-a, ali i iz Poljske i Rumunjske (Basok i Brym 1991, Sabatello 1994). U okviru međunarodne migracije Izrael također predstavlja i zemlju slanja.

Turska

Treća najznačajnija zemlja primitka za europske migrante Istok-Zapad (7%) je Turska (Bobeva 1994, Vasileva 1992, Centar za demografska istraživanja 1971, Kosinski 1982). Za Bugare turskog porijekla, Bosance i druge muslimanske manjine Turska ima sličnu ulogu kao Njemačka za etničke Nijemce i Izrael za

² "Govoriti o migracijama Istok-Zapad pod ovim okolnostima i u ovo vrijeme uglavnom znači govoriti o Njemačkoj" (Ronge 1993: 17).

židovske emigrante. Ta migracija u Tursku ne bi bila moguća bez snažne podrške turskih vlasti i muslimanskih organizacija. Od sredine 1960-ih godina Turska je također postala i važna zemlja slanja. Danas oko 2,3 milijuna turskih građana živi u Zapadnoj Evropi, od kojih 80% u Njemačkoj (Fassmann i Münz 1994). Ali, prema našoj geopolitičkoj definiciji, ovaj tijek se ne kategorizira kao migracija Istok-Zapad.

SAD

U prošlosti su SAD za evropske migrante bile zemlja destinacije koja je imala prednost. U popisu stanovništva iz 1970. godine više od 1,6 milijuna ljudi koji su živjeli u SAD-u kao prva generacija useljenika prijavila je Istočnu Europu (uključujući bivši SSSR) kao svoje mjesto rođenja. Mnogi od njih došli su u Ameriku prije 1950. godine. Godine 1990. broj useljenika prve generacije s mjestom rođenja u Istočnoj Europi (uključujući bivši SSSR) pao je za skoro 1 milijun (OECD/SOPEMI 1994, tablica C1). Za razliku od prve polovice 20. stoljeća, svi migranti iz Istočne Europe nisu direktno došli u SAD. Mnogi su prvo emigrirali u Izrael ili neku treću zemlju. Međutim, u razdoblju između 1950. i 1992. godine SAD su primile oko 700.000 istočnih Evropljana, uključujući osobe kategorizirane kao političke izbjeglice, ali i "regularne" migrante iz tog područja (tj. 5% svih evropskih migranata Istok-Zapad).

Austrija

Austrija je još jedna zemlja primitka u koju je od 1950. godine migriralo više od 500.000 ljudi iz Istočne Europe. Oni koji su ostali došli su ili kao izbjeglice ili kao radni migranti i njihovi članovi (Fassmann i Münz 1992). U odnosu na svoju populaciju (1994: 8 milijuna) Austrija je apsorbirala velik dio migranata Istok-Zapad.

5. Budući aspekti

Nakon Drugog svjetskog rata pretežna većina svih migranata Istok-Zapad potječe iz etničkih ili vjerskih skupina koje imaju svoju etničku "matičnu zemlju"

ili barem uporište ili jaki "lobby" na Zapadu. Nasuprot tome, kvantitativno i politički dominantne nacionalnosti Istočne Europe (izuzimajući Nijemce iz bivšeg DDR-a i do određene mjere Poljake) teško da su ikada došle na Zapad u velikom broju. To je povezano s činjenicom da se do 1989-90. europska migracija Istok-Zapad u velikoj mjeri oslanjala na bilateralne sporazume između istočnih i zapadnih europskih zemalja, dok su sponatni valovi migranata ostali izuzetak. Ali, nakon pada željezne zavjese pristizao je sve veći broj migranata bez podrške ili pristanka ijedne zapadne zemlje. Povećana međunarodna migracija je sastavni dio *nove prirodnosti (normalnosti)*. Ona obuhvaća etničke manjine, ekonomske izbjeglice i nove radne migrante.

U razdoblju od 1989. do 1993. više od 5 milijuna Europljana napustilo je svoje zemlje, uključujući 1,8 milijun ratnih izbjeglica iz Bosne, Hrvatske i Srbije. Slijedećih 3,2 milijuna raseljenih osoba još uvijek živi unutar bosanskih i hrvatskih granica. Također ima mnogo novih radnih migranata iz Istočno-Srednje Europe čiji broj možemo samo grubo procijeniti. Većina njih stiže na tržišta rada zapadnoeuropskih metropola bez bilateralnog prihvaćanja. Nakon 1945-46. na našem kontinentu nije bilo sličnog vala migracije s kojim bi se ovaj mogao usporediti. Zbog toga je euforija na Zapadu krajem hladnog rata i teopolitičke podjele Europe brzo splasnula. Na novi val useljavanja Zapadna Europa je reagirala mješavinom straha, odbacivanja i čvrstim administrativnim mjerama uključujući postrojavanje specijalne policije i vojske duž granica, u lukama i na aerodromima. Pa ipak, masovna migracija nije niti novi fenomen u Europi niti predstavlja povijesni izuzetak. Prostorna pokretljivost je karakteristika Zapadnih društava još od početka industrijske revolucije.

Mi smatramo da svi scenariji koji predskazuju neminovan egzodus 5-25 milijuna ljudi iz Istočne Europe i bivšeg Sovjetskog Saveza/ZND-a na Zapad preuveličavaju obujam očekivanih tokova. Čak kad bi i postojao takav migracijski potencijal, malo je vjerojatno da bi zapadna Europa prihvatila takvu struju imigranata. Ali, moramo uzeti u obzir da se glavni činitelji koji zadnjih godina potiču migraciju vjerojatno neće izmijeniti u bliskoj budućnosti. U dijelovima Europe nije na pomolu kraj etničkim sukobima i etničkom čišćenju, sukobima oko teritorija i resursa kao i političkom nasilju protiv manjina. U južnom i jugoistočnom pojasu Europe gospodarstveni napredak ne može držati korak s

demografskim rastom. Premda istočna polovica Europe nije prenaseljena, raste broj ekonomski i društveno marginaliziranih građana zajedno s brojem ambicioznih, visoko stručnih ljudi koji za sebe i svoju djecu ne vide budućnost u svojoj vlastitoj zemlji. Broj ovih potencijalnih vanjskih migranata će rasti ukoliko proces gospodarstvene i političke transformacije ne donese trajno poboljšanje uvjeta života. To, dakako, automatski ne znači manju imigraciju u Zapadnu Europu, jer su od početka 1990-ih godina zemlje Zapadne Europe pooštrile svoje zakone o useljavanju i boravku, nametnule vrlo ograničene imigracijske kvote i osnovale *sanitarni kordon* između sebe, zemalja ZND-a i Balkana. Na taj način se sve zemlje koje imaju zajedničke granice sa Zapadnom Europom i koje se smatraju *sigurnim zemljama* sve više i same suočavaju s imigracijom (Dövényi i Vukovich 1994, Korcelli 1994, Novak 1993).

Usprkos svemu, gospodarstveni jaz između Zapadne Europe i njenih neposrednih susjeda i dalje će poticati izjesni stupanj migracije, premda svi bogati industrijski narodi općenito nastoje da se odijele. Jaz u dobrobiti koji odvaja Zapadnu Europu od njenih istočnih susjeda i zemalja južno od Mediterana nikada se neće moći u potpunosti kontrolirati kao što se to mogla granica između SRNJ i DDR-a do 1989. Daljnji dokaz tome je i granica između SAD-a i Meksika. Naoružani graničari, ograde i rigidna politika azila nisu niti jedino niti najbolje rješenje za migracijski pritisak na Zapadnu Europu. Sâmo odvajanje nije nadomjestak za migracijsku politiku niti rješava ijedan od problema koji danas prisiljavaju ljude da napuštaju svoje domovine u Istočnoj Europi i drugdje.

LITERATURA

BADE, Klaus J. (ur.) (1992a). *Ausländer, Aussiedler, Asyl in der Bundesrepublik Deutschland*. Hannover: Niedersächsische Landeszentrale für Politische Bildung.

BADE, Klaus J. (ur.) (1992b). *Deutsche im Ausland - Fremde in Deutschland. Migration in Geschichte und Gegenwart*. Munich: C.H. Beck.

BASOK, Tania; BRYM, Robert J. (ur.) (1991). *Soviet-Jewish Emigration and Resettlement in the 1990s*. Toronto: York Univ. Press.

BETHLEHEM, S. (1981). *Heimatvertreibung, DDR-Flucht, Gastarbeiter, Zuwanderung, Wanderungsströme und Wanderungspolitik in der Bundesrepublik Deutschland*. Stuttgart: Klett-Cotta.

BLASCHKE, Jochen (1991). "International Migration and East-West Migration: Political and Economic Paradoxes", *Migration*, 11/12, 29-46.

BOBEVA, Daniela (1994). "Emigration from and Immigration to Bulgaria: Past, Present and Future", u: Heinz Fassmann, Rainer Münz (ur.). *European Migration in the Late Twentieth Century*. Aldershot: Edward Elgar, 221-238.

BLUM, Alain; RALLU, Jean-Louis (ur.) (1993). *European Population, volume 2: Demographic Dynamics*. Montrouge, London, Rome: John Libbey.

Centar za demografska istraživanja (1971). *Migracije stanovništva Jugoslavije*. Beograd: Institut društvenih nauka, Centar za demografska istraživanja.

CHESNAIS, Jean-Claude (1992). "Introduction", u: *People on the Move. New Migration Flows in Europe*. Strasbourg: Council of Europe, 11-40.

CHESNAIS, Jean-Claude (1993). "The New Migratory Deal in Europe", u: Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung (ur.). *Materialien zur Bevölkerungswissenschaft*, 79, Wiesbaden: BIB, 87-100.

COHEN, Robin (ur.) (1995). *The Cambridge Survey on Migration*. Cambridge: Cambridge University Press.

Council of Europe (1994). *Recent Demographic Developments in Europe*. Strasbourg: Council of Europe.

DELFS, Silke (1993). "Heimatvertriebene, Aussiedler, Spätaussiedler", u: *Aus Politik und Zeitgeschichte (Das Parlament)*. B48, 3-11.

DORBRITZ, Jürgen; SPEIGNER, Wulfram (1990). "Die Deutsche Demokratische Republik - ein Ein- und Auswanderungsland?", *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*, 1, 67-86.

DOMASCHKE, Cornelia; SCHLIEWENZ, Birgit (1993). *Menschen ohne Hoffnung. Flucht aus Osteuropa*. Berlin.

DÖVÉNYI, Zoltán; VUKOVICH, Gabriella (1994). "Hungary and the International Migration", u: Heinz Fassmann, Rainer Münz (ur.). *European Migration in the Late Twentieth Century*. Aldershot: Edward Elgar, 187-206.

FASSMANN, Heinz; MÜNZ, Rainer (1992). *Einwanderungsland Österreich? Gastarbeiter - Flüchtlinge - Immigranten*. Vienna: J&V-Dachs.

FASSMANN, Heinz; MÜNZ, Rainer (ur.) (1994). *European Migration in the Late Twentieth Century*. Aldershot: Edward Elgar.

GRUNDMANN, Siegfried (1994). "Wanderungen", u: Klaus Freitag, Siegfried Grundmann, Enno Nowossadeck, Sonja Menning, Rainer Münz, Annette Schied, Ralf Ulrich. *Regionale Bevölkerungsentwicklung in den neuen Bundesländern am Beispiel der KSPW-Modell-regionen: Analysen, Prognosen und Szenarien*. Halle: KSPW, 81-122.

HEITMAN, Sidney (1987). *The Third Soviet Emigration: Jewish, German and Armenian Emigration from the USSR since World War II*. Cologne: Berichte des Bundesinstitutes für Ostwissenschaftliche und internationale Studien.

HERŠAK, Emil (1983). "Migracijska razmjena između Italije i Jugoslavije", *Migracije*, Zagreb, 1, 131-139.

HERŠAK, Emil (1993). "Panoptikum migracija: Hrvati, hrvatski prostor i Evropa", *Migracijske teme*, Zagreb, 9(3-4): 227-301.

HÖHN, Charlotte; REIN, Detlev R. (ur.) (1990). *Ausländer in der Bundesrepublik Deutschland*. Boppard: Boldt.

HÖHN, Charlotte; MAMMEY, Ulrich; WENDT, Hartmut (1991). "Bericht 1990 zur demographischen Lage in beiden Teilen Deutschlands", *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*, 2, 135-205.

HULLEN Gerd; SCHULZ, Reiner (1994). "Bericht 1993 zur demographischen Lage in Deutschland", *Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*, 1, 3-70.

JUNGFER, Eberhard; HEIM, Susanne; KAHRS, Horst; MEYER, Ahlrich (1993). *Arbeitsmigration und Flucht. Vertreibung und Arbeitskräfteregulierung im Zwischenkriegseuropa*. Berlin: Vlg. Schwarze Risse - Rote Strasse.

Van de KAA, Dirk J. (1993). "Euroepan Migration at the End of History", u: A. Blum, J. L. Rallu (ur.). *European Population, volume 2: Demographic Dynamics*. Montrouge, London, Rome: John Libbey, 77-110.

KERSTEN, K. "International Migration in Poland after World War II", *Acta Poloniae Historica*, 19, 49-68.

KIRK, D. (1946). *Europe's Population in the Interwar Years*. Geneva: League of Nations, Princeton University Press.

KORCELLI, Piotr (1994). "Emigration from Poland after 1945", u: Heinz Fassmann, Rainer Münz (ur.). *European Migration in the Late Twentieth Century*. Aldershot: Edward Elgar, 171-186.

KOSINSKI, Lezek A. (1982). "International Migration of Yugoslavia During and Immediately after World War II", *East European Quarterly*, 2, 183-199.

KULISCHER, Alexander; KULISCHER, Eugen (1932). *Kriegs- und Wanderungszüge. Weltgeschichte als Völkerbewegung*. Berlin

KULISCHER, Eugene (1948). *Europe on the Move. War nad Population Changes 1917-1947*. New York: Columbia University Press.

LECIEJEWSKI, Klaus (1990). "Zur wirtschaftlichen Eingliederung der Aussiedler", u: *Aus Politik und Zeitgeschichte, (Das Parlament)*, B3, 52-62.

LUNGWITZ, Kurt (1974). "Die Bevölkerungsbewegung in der DDR und der BRD zwischen 1945 und 1970 - eine komparative Untersuchung", u: *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte*, 1, Berlin: Akademie-Verlag, 63-95.

MALAIČIĆ, Janez (1994). "International Economic Migration in Former Yugoslavia since 1960", u: Heinz Fassmann, Rainer Münz (ur.). *European Migration in the Late Twentieth Century*. Aldershot: Edward Elgar, 207-220.

MISJA, Vladimir (1993). "Des aspects de la migration internationale en Albanie". Paper presented at the *Workshop on Causes and Consequences of Emigration from Central and Eastern European Countries*. Geneva: UN/ECE.

MOROKVAŠIĆ, Mirjana (1993). *Flucht und Vertreibung im ehemaligen Jugoslawien*. (Demographie aktuell 2). Berlin: Humboldt University

- MOROKVAŠIĆ, Mirjana; de TINGUY, Anne (1993). "Between East and West: A New Migratory Space", u: Hedwig Rudolph, Mirjana Morokvasic (ur.). *Bridging States and Markets. International Migration in the early 1990's*. Berlin: Sigma, 245-263.
- MÜNZN, Rainer; ULRICH, Ralf (1993). "Migration und Ausländerbeschäftigung in Deutschland", in: *Stadtbauwelt*, 118, 1270-1273.
- MÜNZN, Rainer; ULRICH, Ralf (1994). *Was wird aus den Neuen Bundesländern?* (Demographie aktuell 3). Berlin: Humboldt University.
- NOVAK, Fadela (1993). *Refugees from the East in the Czech and Slovak Republics*. Prague: Orgnizace pro pomoc oprchlikum.
- OECD (1991). *Migration - The Demographic Aspects*. Paris: OECD.
- OECD/Directorate for Social Affairs, Manpower and Education (1992). *SOPEMI 1992. Continuous Reporting System on Migration*. Paris: OECD.
- OECD/SOPEMI (1994). *Trends in International Migration. Continuous Reporting System on Migration. Annual Report 1993*. Paris: OECD.
- OKOLSKI, Marek (1992). "Migratory Movements from Countries of Central and Eastern Europe", u: *People on the Move. New Migration Flows in Europe*. Strasbourg: Council of Europe, 83-115.
- OSWALD, Ingrid (1993). *Nationalitätenkonflikte im östlichen Teil Europas*. Berlin: Landeszentrale für politische Bildungsarbeit.
- REICHLING, Gustav (1986). *Die Deutschen Vertriebenen in Zahlen. Teil 1 Umsiedler, Verschleppte, Vertriebene, Aussiedler 1940-85*. Bonn: Kulturstiftung der Vertriebenen.
- ROGALL, Joachim (1993). "Die deutsche Minderheit in Polen heute", u: *Aus Politik und Zeitgeschichte (Das Parlament)*, B48, 31-43.
- RONGE, Volker (1993). "Ost-West Wanderung nach Deutschland", u: *Aus Politik und Zeitgeschichte (Das Parlament)*, B7, 16-28.
- RUDOLPH, Hedwig (1994). "Dynamics of Immigration in a Non-Immigrant Country: Germany", u: Heinz Fassmann, Rainer Münz (ur.). *European Migration in the Late Twentieth Century*. Aldershot:Edward Elgar, 113-126.

SABATELLO, Eitan (1994). "Migrants from the USSR to Israel in the 1990's", u: Heinz Fassmann, Rainer Münz (ur.). *European Migration in the Late Twentieth Century*. Aldershot: Edward Elgar, 261-274.

SHEVTSOVA, Lilia (1992). "Post-Soviet Emigration Today and Tomorrow", *International Migration Review*, 2, 241-257.

STANEK, Eduard (1985). *Verfolgt - verjagt - vertrieben. Flüchtlinge in Österreich 1945-84*. Vienna: Europa-Verlag.

STOLA, Dariusz (1992). "Forced Migrations in Central European History", *International Migration Review*, 2, 324-341.

STÖLTING, Erhard (1991). "Festung Europa. Grenzziehungen in der Ost-West-Migration", *Prokla*, 2, 249-163.

TREBICI, Vladimir (1990). "Sa vorbim despre dinamism demografic", *Tribuna Economica*, 8, 22-23.

URBAN, Thomas (1993). *Deutsche in Polen - Geschichte und Gegenwart einer Minderheit*. Munich: Beck.

VASILEVA, Darina (1992). "Bulgarian Turkish Emigration and Return", *International Migration Review*, 2, 342-351.

VISHNEVSKY, Anatoli; OUSOVA, I.; VISHNEVSKAIA, T. (1993). "Les conséquences des changements intervenus à l'Est sur les comportements démographiques", u: A. Blum, J.-L. Rallu (ur.). *European Population, volume 2: Demographic Dynamics*. Montrouge, London, Rome: John Libbey, 49-66.

VISHNEVSKY, Anatoli; ZAYONCHOVSKAYA, Zhanna (1994). "Emigration from the Former USSR: the Fourth Wave", u: Heinz Fassmann, Rainer Münz (ur.). *European Migration in the Late 20th Century*. Cheltenham: Edward Elgar, 239-260.

WEHLER, Hans Ulrich (1980). *Nationalitätenpolitik in Jugoslawien. Die deutsche Minderheit 1918-1978*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

EAST-WEST MIGRATION IN EUROPE 1918-92

SUMMARY

The paper analysis available demographic data on international migration within and to Europe during the periods 1918-39 and 1945-92. The main focus is on the East-West dimension of this migration. In the inter-war period some 9.2 million people either left their countries as labour migrants or were displaced as a result of the peace treaties and the new boundaries of the emerging nation states. In the post-war period (1945-50) some 15,4 million people fled or were displaced within Europe. Most of them moved or were forced to move westwards: e.g. ethnic Germans from Czechoslovakia, Silesia, East and West Prussia to East and West Germany, Karelians to Finland, Poles from the Ukraine and Belorussia to Poland, Ukrainians from Poland to the Ukraine, Italians from Istria and Dalmatia to Italy, etc. Between 1950 and 1992 another 14 million people migrated from a country in East-Central and Eastern Europe to the West. The main sending countries were the former GDR (37% of all East-West migrants of this period), former Yugoslavia (17% including recently displaced persons from Bosnia, Croatia and Serbia), Poland (14%) and the former Soviet Union (12%). More than two thirds of all European East-West migrants moved to (West) Germany (68%). Most East-West migrants belonged to an ethnic or religious minority (e.g. ethnic Germans, Jews, ethnic Turks, other Muslims, ethnic Greeks, Armenians, Pentecostals) with a nation state in the West or at least with a strong *foothold* or lobby in one of the western countries. In recent times the wars in Croatia and Bosnia as well as ethnic cleansing have led to the largest wave of refugees and displaced persons since 1945. More than 5 million citizens of former Yugoslavia are displaced. Of them only 700,000 managed to enter a western country. The paper argues that push and pull factors causing massive migration cannot only be contained by erecting new legislative barriers and deploying more armed guards against newcomers.